

ENERGIPARK ERSBO SYD

Arkeologisk utredning utan KML-beslut

Gävle Hemlingby 72:1 och Gävle Överhärde 81:1
Gävle stad och Valbo socken
Gävle kommun
Gästrikland

Ida Åhlin

Energipark Ersbo Syd

Arkeologisk utredning utan KML-beslut
Gävle Hemlingby 72:1 och Gävle Överhärde 81:1
Gävle stad och Valbo socken
Gävle kommun
Gästrikland

Rapport 2026:04

Ida Åhlin

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2026

Omslagsbild: Del av läge 10.

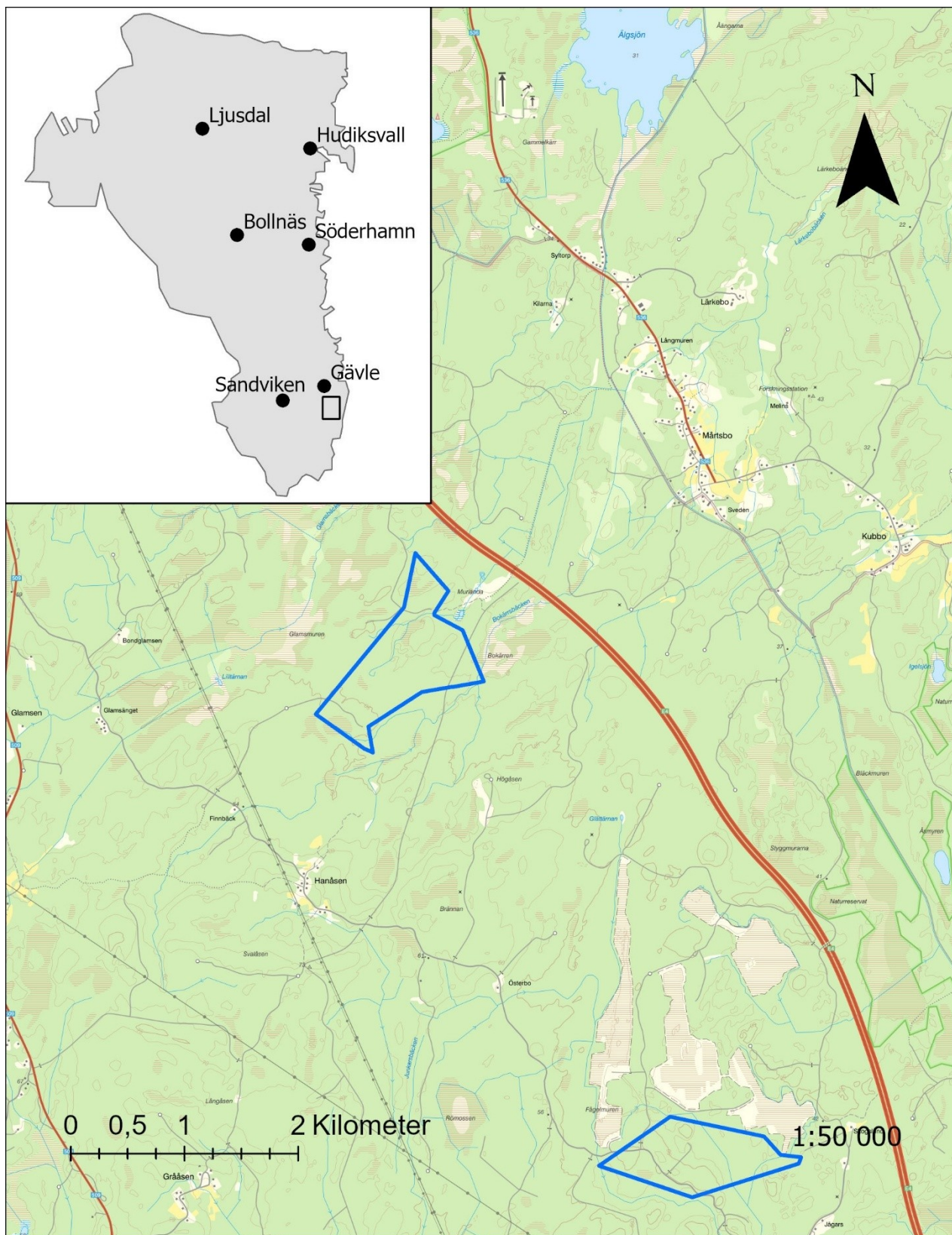
Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Syfte och metod.....	5
Antikvarisk bedömning av kolbottnar.....	5
Topografi och fornlämningsmiljö.....	6
Resultat.....	10
Kart- och arkivstudier.....	10
<i>Områden med skogsbrukslämningar.....</i>	<i>14</i>
<i>Kolningsanläggningar.....</i>	<i>15</i>
<i>Röjningsrösen</i>	<i>16</i>
<i>Lägen</i>	<i>17</i>
Förslag på vidare åtgärder	21
Administrativa uppgifter	22
Referenser.....	23

Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta. Utredningsområdena är markerade med blått.

Sammanfattning

Länsmuseet Gävleborg har genomfört en arkeologisk utredning utan KML-beslut av två områden på totalt 164 hektar, inom fastigheterna Gävle Hemlingby 72:1 och Gävle Överhärde 81:1, Gävle stad och Valbo socken i Gävle kommun. Syftet med utredningen var att identifiera och registrera okända lämningar inom området. Fältarbetet utfördes under september, oktober och november 2025.

I utredningen påträffades totalt sex nya lämningar vilka utgörs av två områden med skogsbrukslämningar, två kolningsanläggningar samt två röjningsrösen. Röjningsrösen registrerades som övriga kulturhistoriska lämningar och resterande lämningar som fornlämningar. Även två potentiella lägen för stenåldersboplatser har pekats ut. Fyra redan kända lämningar har blivit kvalitetshöjda (L1950:6678, L2026:287, L1950:6812 och L1950:7085) varav en är en boplatz som fått ny antikvarisk bedömning från möjlig fornlämning till fornlämning.

Inledning

Länsmuseet Gävleborg har utfört en arkeologisk utredning utan KML-beslut inom fastigheterna Gävle Hemlingby 72:1 och Gävle Överhärde 81:1 på uppdrag av Structor Miljöpartner AB, inför planering av en energipark i området. Utredningen gjordes av två områden (N och S) med en totalyta av 164 hektar. Fältarbetet utfördes under september till och med november 2025.

Syfte och metod

Syftet med utredningen var att fastställa om det inom utredningsområdena finns okända forn- eller övriga kulturhistoriska lämningar som kan komma att beröras av den planerade energiparken Ersbo Syd. Båda utredningsområdena har inventerats okulärt och påträffade lämningar har dokumenterats, mätts in med DGPS och registrerats i Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister (KMR). Även kända lämningar i Kulturmiljöregistret (Fornsök) har fältbesökts och kvalitetshöjts.

Inför fältarbetet gjordes kartstudier och genomgång av terrängskuggning, höjddata, samt Skogsstyrelsens skog- och historiaregister.

Antikvarisk bedömning av kolbottnar

Länsstyrelsen Gävleborg har beslutat att kolbottnar som ligger inom fem kilometer från ett järnbruk och som till största delen brukades före år 1850 ska bedömas som fornlämning. En kolbotten kan även bedömas som fornlämning om det kan antas att kolet fraktats till exempel via en vattenväg eller i släde på vintern, upp till 20 kilometer. Fraktas kolet längre än så, eller på dåligt underlag (till exempel storblockig moränmark), skakas kolet lätt sönder (Hennius 2019:13).

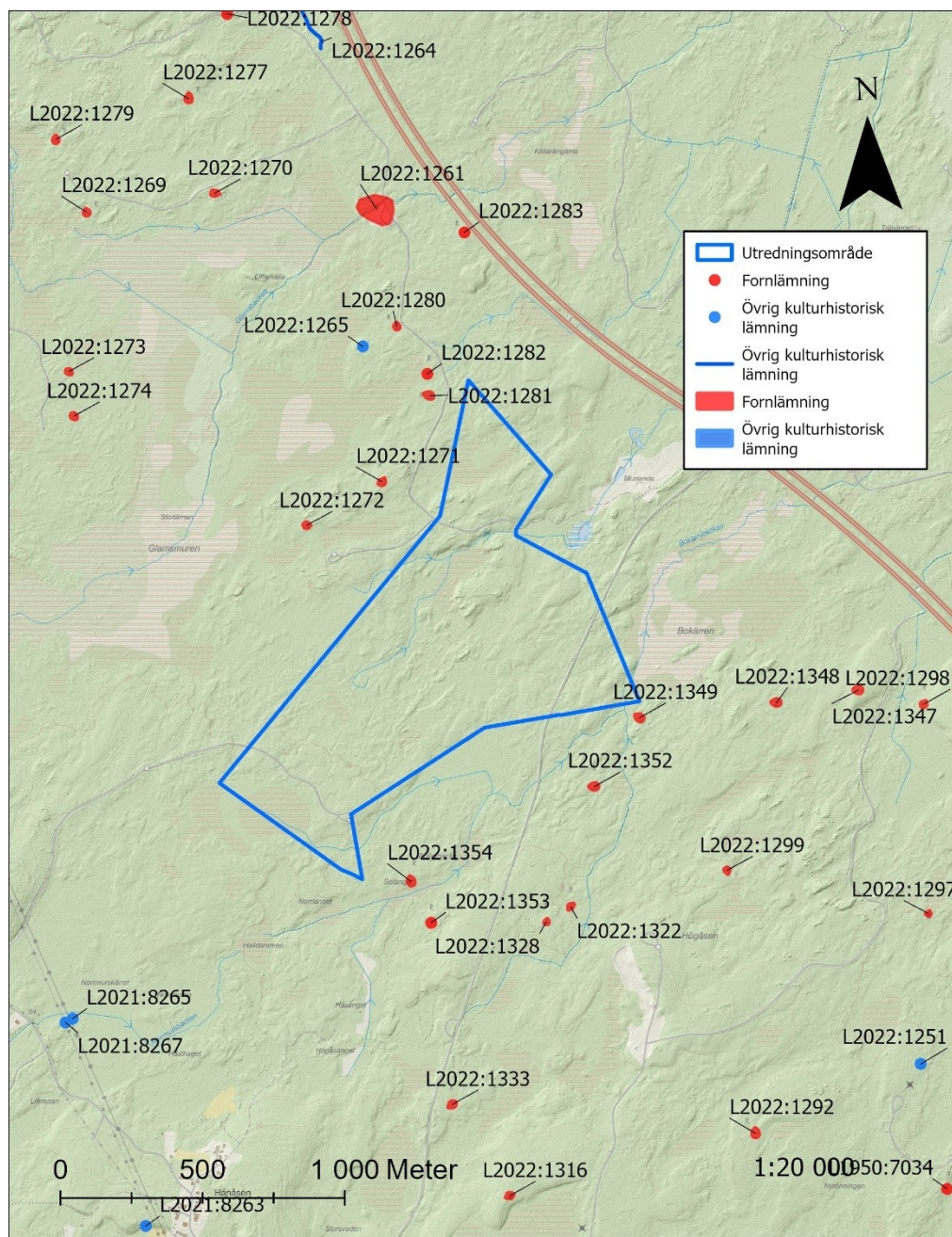
I utredningen påträffades bland annat flera skogsbrukslämningar, både i område N och S. Det närmsta bruket, Hyttö bruk, låg strax över tio respektive fem kilometer från lämningarna. Bruket (L1951:7105) fick sina privilegier 1665 var i bruk 1666–1880, med ett kort avbrott på 1700-talet. Det fanns till synes inga vägar förrän år 1900 (jmf fig. 6 och 7), men landskapet mellan kolbottnarna och Hyttö bruk utgörs till stora delar av öppna myrmarker som ger framkomlighet. Framför allt finns det vattendrag som går rakt igenom område S och ytterligare ett som ligger cirka 500 meter söder om område N, vilka dessutom ansluter direkt till älvdeltat där Hyttö bruk låg (fig. 6). Det kan därför antas att frakt av kol har skett via vattenvägar eller med släde vintertid.

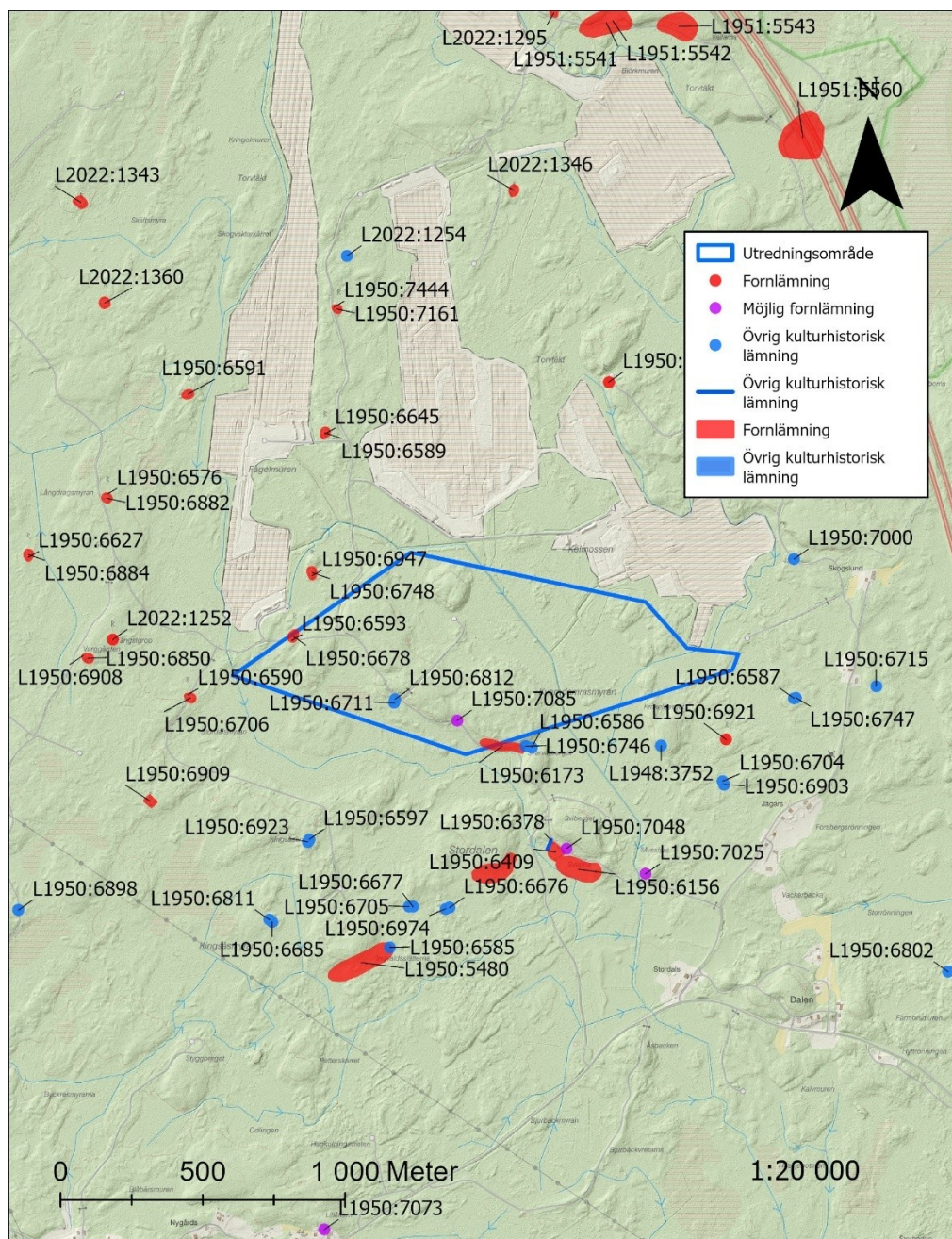
Topografi och fornlämningsmiljö

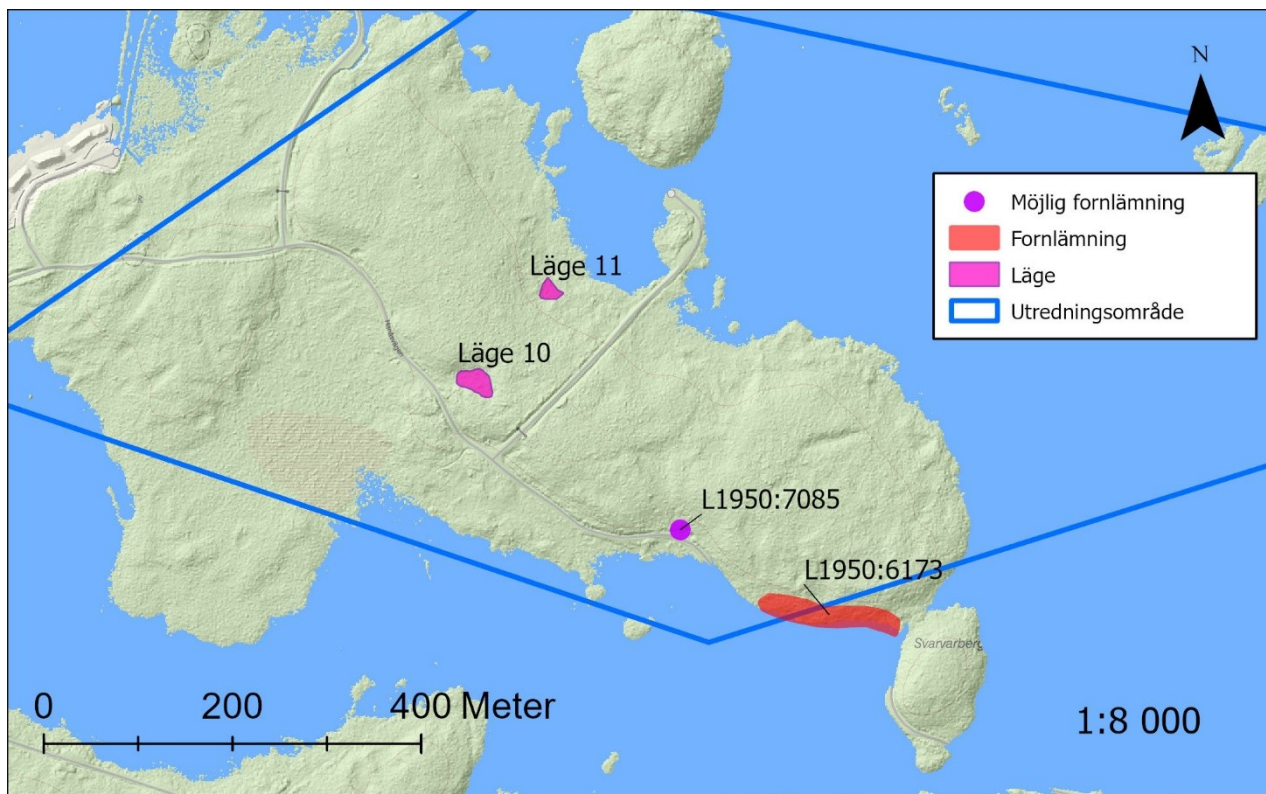
De båda områdena N och S ligger i Hanåsen-området söder om Gävle, nivåerna över havet är cirka 40-55 meter. Området har utgjorts av ett skärgårdslandskap under yngre stenåldern (neolitikum). Båda ytorna utgörs av skogsmark och präglas av morän- och våtmarksterräng med inslag av mindre vattendrag.

Fornlämningsmiljön kring område N utgörs av områden med skogsbrukslämningar, det vill säga kolbotten med tillhörande kolarkoja. Flera av dessa ligger i nära anslutning till utredningsområdet, till exempel L2022:1349, L2022:1354, L2022:1281 och L2022:1282 (fig. 2).

Flertalet av lämningarna kring område S utgörs av områden med skogsbrukslämningar, men till skillnad från område N finns flera stenåldersboplatser i närområdet (fig. 3, 4), varav två ligger inom utredningsområdet. Den ena har den antikvariska bedömningen fornlämning (L1950:6173) och den andra möjlig fornlämning (L1950:7085).

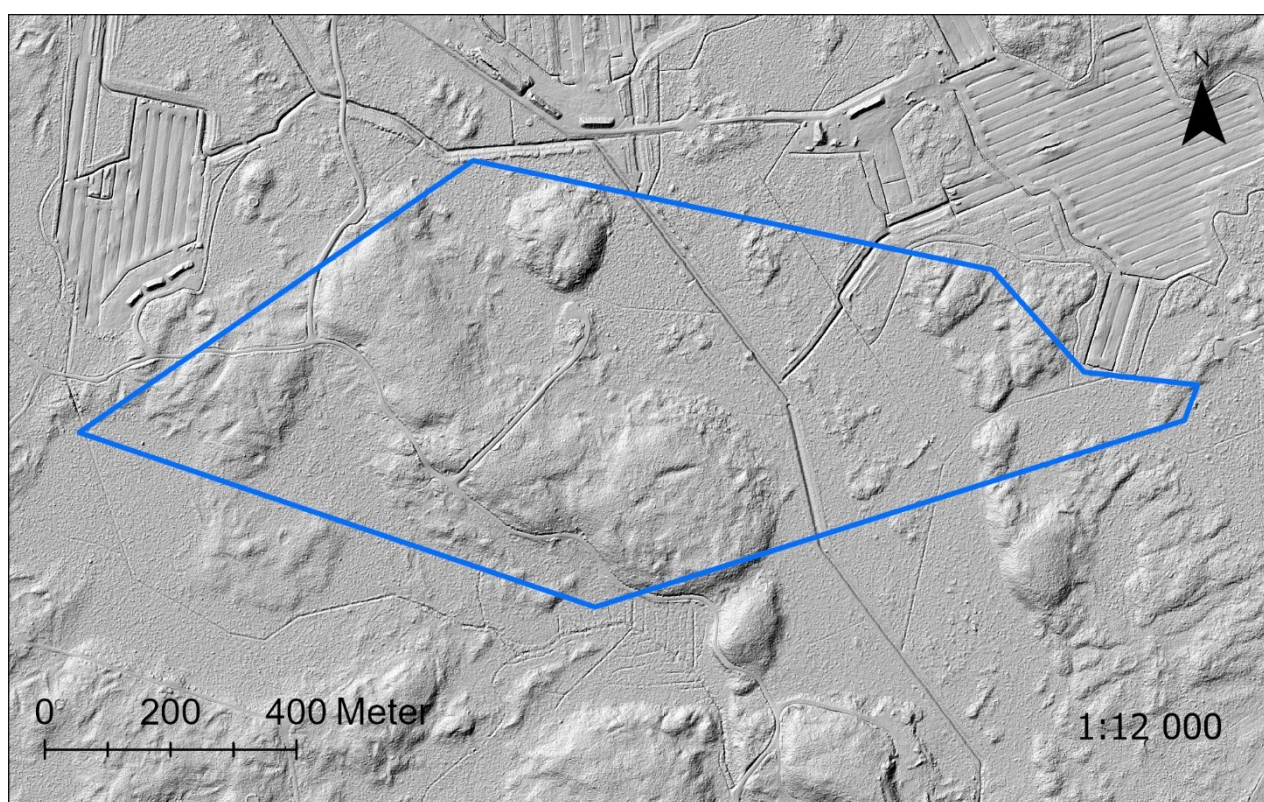

Figur 4. Lantmäteriets topografiska webbkarta över terrängskuggning med stenåldersboplatser och uttagna boplatslägen i område S. Vattennivån på kartan är baserad på Lantmäteriets höjddata och visar skärgården för omkring 5000 år sedan, det vill säga neolitisk tid – den senare delen av stenåldern.

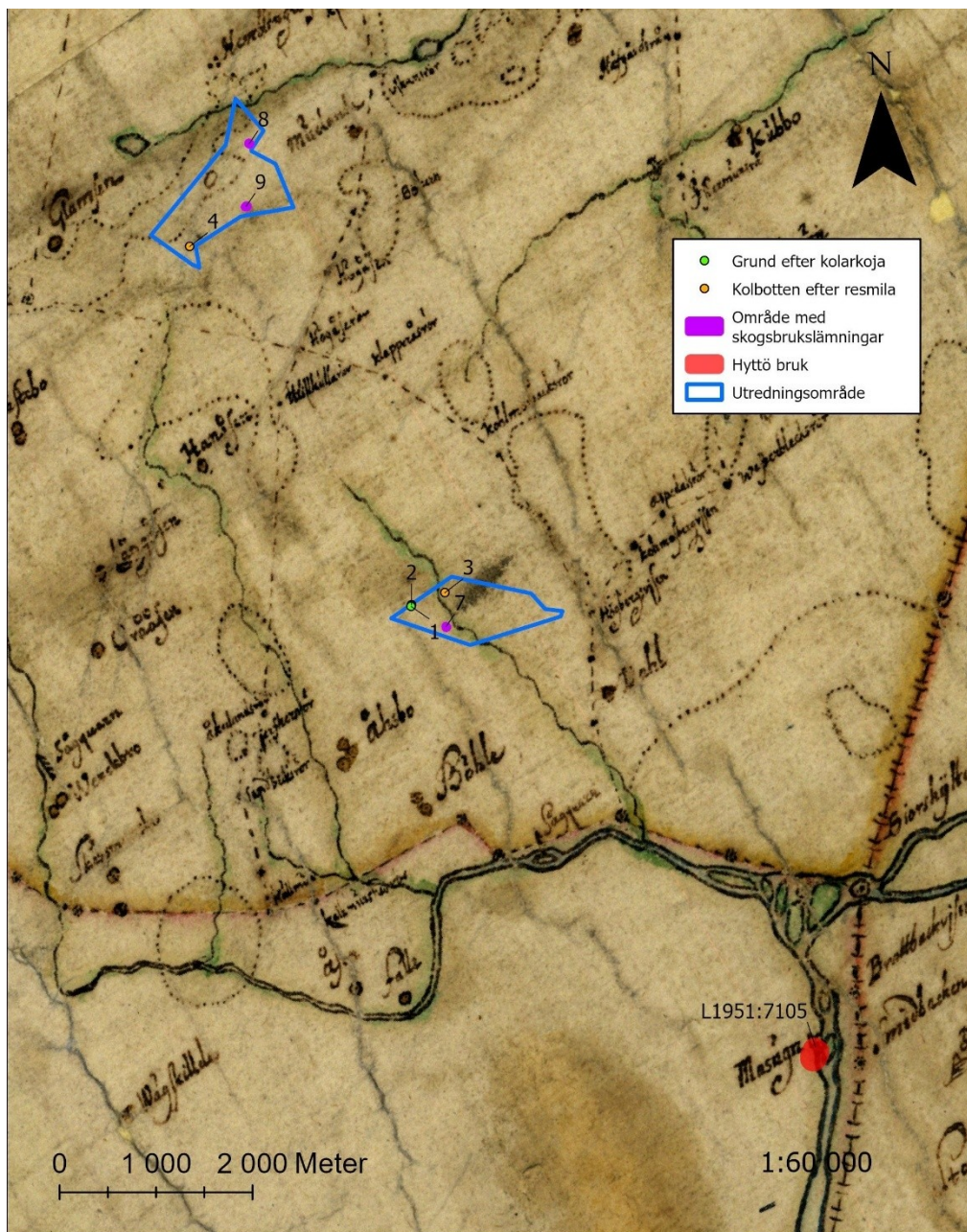
Resultat

Kart- och arkivstudier

Inför utredningen har det gjorts en genomgång av Skogsstyrelsens skog- och historiaregister, historiska kartor och terrängskuggning. Det som kunde konstateras redan innan fältarbetet var att terrängen i båda områdena utgörs till stor del av dikade våtmarker, vilket illustreras i figur 5 med område S som exempel. De få höjder som finns består främst av blockig moränmark. En stor del av produktionsskogen är markberedd, vilket troligen förstört många lämningar. Stora delar av utredningsområdena har därmed dåliga förutsättningar för de flesta typer av lämningar.

Figur 5. Utdrag av Lantmäteriets höjdmödel. Kartan visar de stora våtmarkerna med diken i det södra utredningsområdet. Höjderna består främst av blockig moränmark.

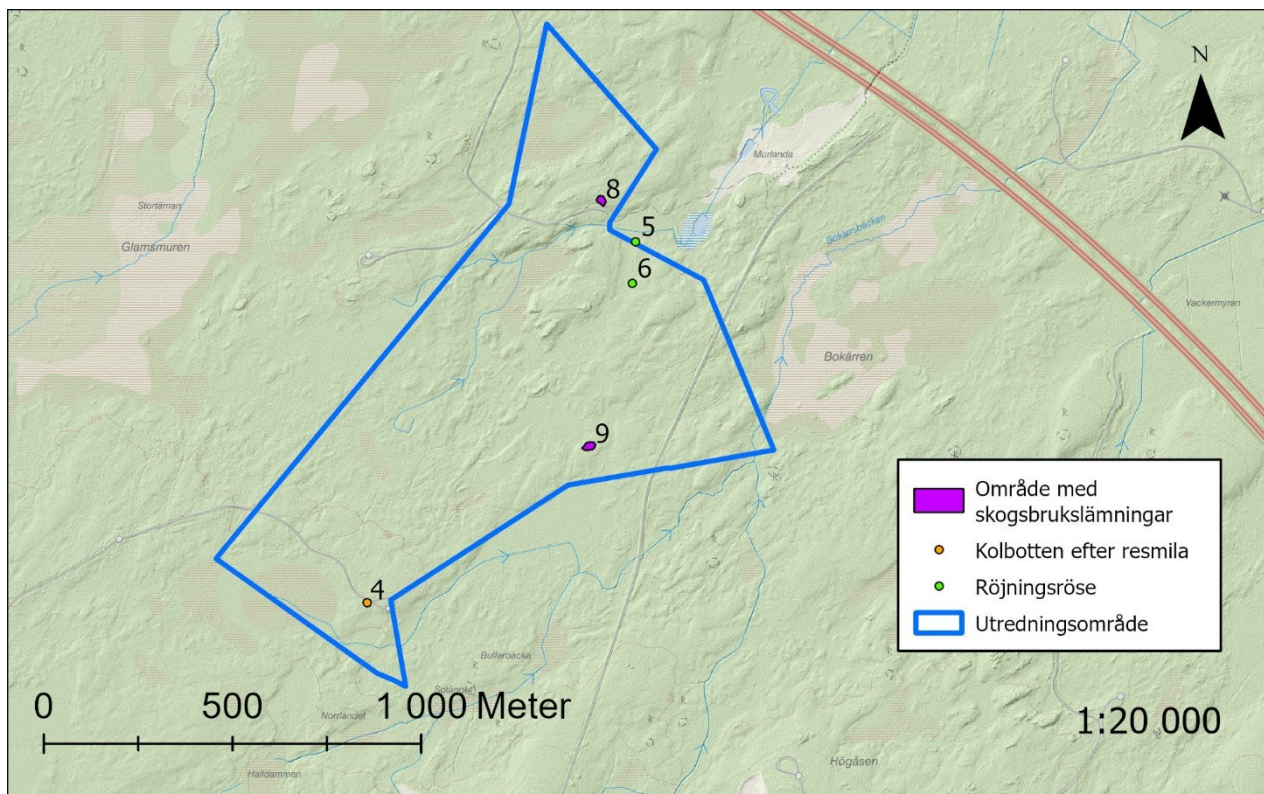
Figur 6. Geografisk karta från Lantmäteriet, år 1693. Inga vägar finns utritade mellan utredningsområdena och Hyttö bruk, men sannolikt har kolet transporterats via vattenväg eller släde på vintern.

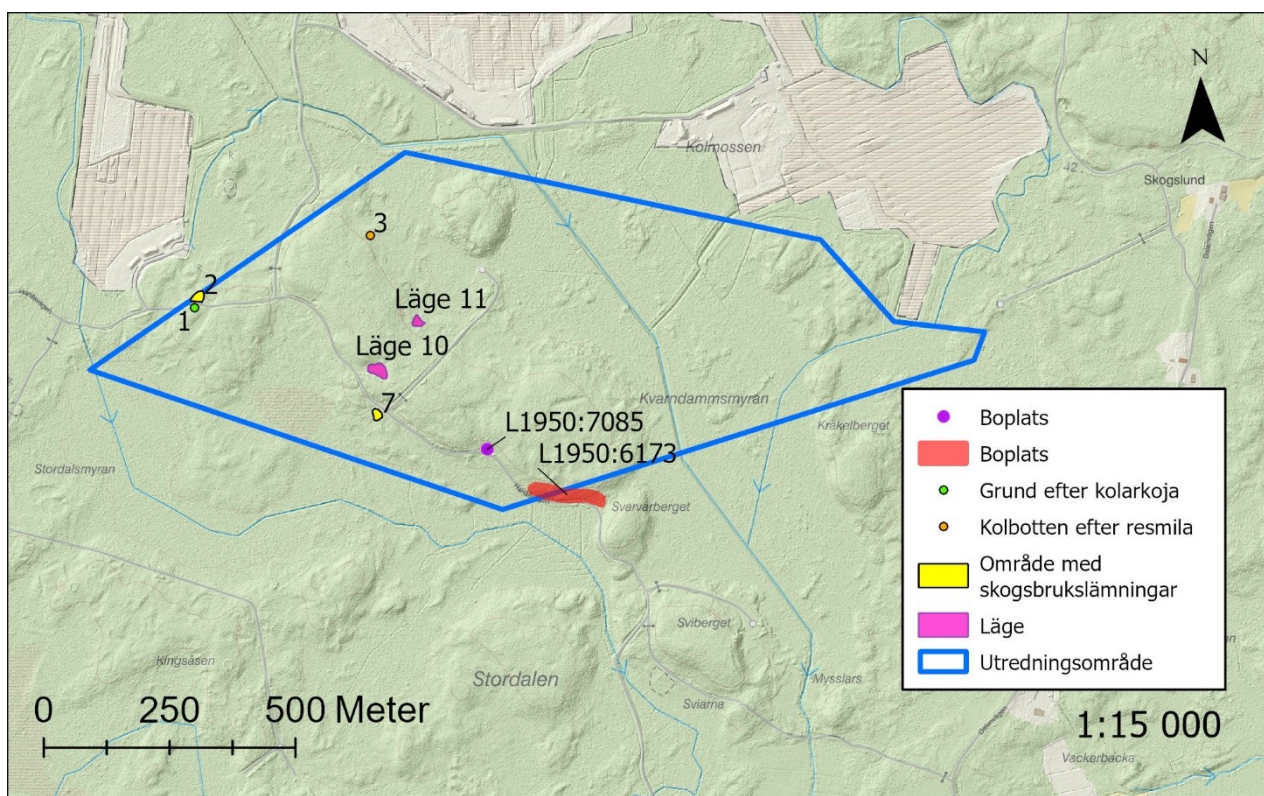
Figur 7. Generalstabskartan från Lantmäteriet år 1900, med utredningsområdena markerade med blått och bruket med rött. Först vid den här tiden finns vägar mellan utredningsområdena och Hyttö bruk, efter att bruket lagts ned.

Fältarbetet

Totalt påträffades sex nya lämningar och två lägen för potentiella boplatser har tagits ut (tab. 1, 2). Fyra lämningar har kvalitetshöjts (tab. 3).

Figur 8. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta över terrängskuggning med påträffade lämningar i område N.

Figur 9. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta över terrängskuggning med påträffade och kvalitetshöjda lämningar, samt uttagna lägen och stenåldersboplatser inom område S.

Områden med skogsbrukslämningar

Inom område N har totalt två områden med skogsbrukslämningar, bestående av kolbotten efter resmila med tillhörande grund efter kolarkoja, påträffats (objekt 8 och 9). I område S fanns ett område med skogsbrukslämningar som tidigare har mätts in som två separata lämningar. De är numer kvalitetshöjda i beskrivning och sammanslagna till en lämning (objekt 7). Områdena uppkom troligen i samband med Hyttö bruk (L1951:7105), varför objekt 8 och 9 får den antikvariska bedömningen fornlämning (se rubrik ”Antikvarisk bedömning av kolbottnar”, s 5f).

Antikvarisk bedömning: Fornlämning.

Figur 10. Kolbotten efter resmila, del av objekt 9, L2026:270. I bild ses en del av vallen med en öppning, troligen för tömning av kol. Foto: Ida Åblin.

Kolningsanläggningar

Totalt påträffades två ensamliggande kolbottnar efter resmilor, varav den ena i område N (objekt 4) och den andra i område S (objekt 3). Objekt 3 och 4 får den antikvariska bedömningen fornlämning (se rubrik ”Antikvarisk bedömning av kolbottnar”, s 5f).

Antikvarisk bedömning: Fornlämning.

Figur 11. Kolbotten efter resmila, objekt 2, L1950:6678. Foto: Ida Åblin.

Husgrund

En grund efter kolarkoja (objekt 1) påträffades i område S, som tidigare ingick i ett område med skogsbrukslämningar (L1950:6678). Vi har dock valt att separera objekt 1 från området med skogsbrukslämningar, då en grusväg annars går rakt igenom fornlämningsområdet. Objekt 1 får den antikvariska bedömningen fornlämning (se rubrik ”Antikvarisk bedömning av kolbottnar”, s 5f).

Antikvarisk bedömning: Fornlämning.

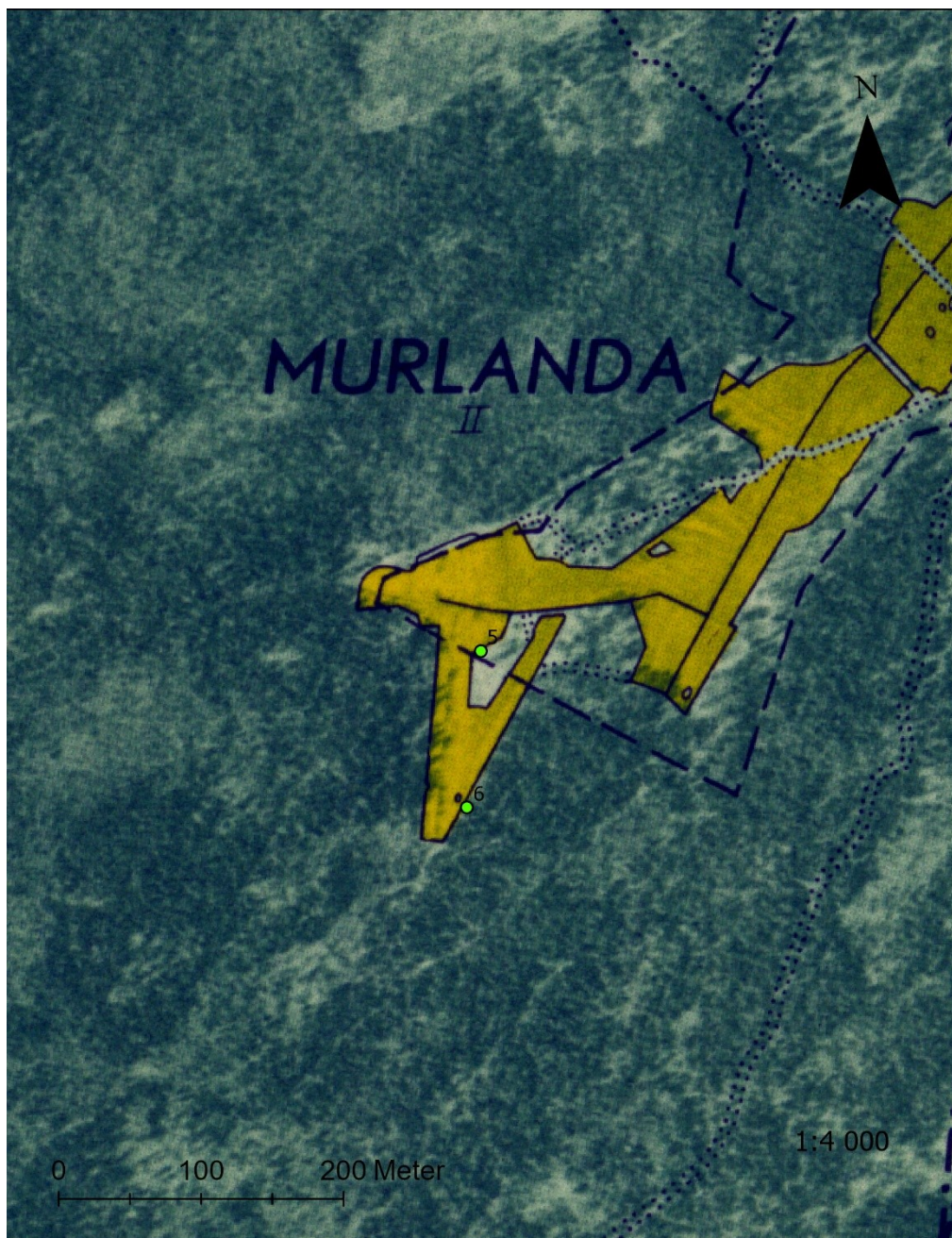

Figur 12. Spisröse till en grund efter kolarkoja, objekt 1, L2026:287. Foto: Ida Åhlin.

Röjningsrösen

Två röjningsrösen påträffades i det norra utredningsområdet. Placeringen av rösena sammanfaller med åkerlappar på den ekonomiska kartan från 1955, som tillhör Murlanda (fig. 13). Eftersom åkrarna inte finns med på någon äldre karta bedöms de vara övriga kulturhistoriska lämningar.

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

Figur 13. Ekonomiska kartan från år 1955 med åkrarna tillhörande Murlanda och de påträffade röjningsrösen som är markerade med grönt.

Lägen

Vid utredningen har två ytor som utgör bra lägen för stenåldersboplatser identifierats (fig. 14 och 15). Lägena ligger i flacka sluttningar som har skydd i ryggen mot vind. Bara dryga 250-350 meter sydöst om både läge 10 och 11 finns två bekräftade stenåldersboplatser (L1950:6173 och L1950:7085) (fig. 4) på 45 respektive 45-50 meter över havet.

Figur 14. Läge 10 ligger i en sydvästsluttning. Foto från sydväst: Ida Åblin.

Figur 15. Nedanför sluttningen i läge 10 planar marken ut. Foto från norr: Ida Åblin.

Kvalitetshöjda lämningar

Totalt har fyra lämningar kvalitetshöjts (tab. 3); en grund efter kolarkoja, två områden med skogsbrukslämningar och en boplats. Grunden efter kojan och områdena med skogsbrukslämningar har uppdaterats i både beskrivningar och geometrier i KMR. Boplatsen (L1950:7085) har uppdaterats från den antikvariska bedömningen möjlig fornlämning till fornlämning, eftersom fynd påträffades i en täktgrop vid fältbesöket. Fynden utgjordes av keramik, brända ben, kvarts- och flintavslag. Utbredningen av boplatsen är okänd och bör därför avgränsas.

Tabell 1. Påträffade lämningar.

Objekt/L-nr	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
3/L2026:216	Kolbotten efter resmila, rund, ca 15 m diam. Ställvis vall, 2 m br och 0,3 m h. NÖ-sluttande moränmark. Barrskog.	Fornlämning.
4/2026:217	Kolbotten efter resmila, rund, ca 20 m diam. Vall ca 5 m br och 0,8-1 m h. Halverad av väg i NÖ (Ö-V). Täktgropar, ca 7×2-4 m st och 0,2-0,4 m dj. Flack moränmark. Skogsmark, blandskog intill kärr.	Fornlämning.
5/2026:225	Röjningsröse, rund, ca 2×2, av 0,2-0,6 m st stenar. Övermossad. Intill våtmark. Skogsmark, blandskog.	Övrig kulturhistorisk lämning.
6/L2026:220	Röjningsröse, ca 2,5×2 (N-S) av 0,2-1 m st stenar. Övermossad. Intill våtmark. Skogsmark, blandskog.	Övrig kulturhistorisk lämning.
8/L2026:226	Område med skogsbrukslämningar, ca 30×20 m (NV-SÖ), bestående av 1 kolbotten efter resmila och 1 spisiröse efter kolarkoja. Kolbotten är rund, 18 m diam, vall 2-3 m br och 0,3-0,4 m h. Spisiröse, 2,5×2 m (N-S) och 0,6 m h, av 0,25-0,6 m st stenar. Utrasad och skadad. Flack S-sluttande moränmark. Skogsmark, hygge med ung blandskog.	Fornlämning.
9/L2026:270	Område med skogsbrukslämningar, ca 37×22 m (ÖNÖ-VSV), bestående av 1 kolbotten efter resmila och 1 grund efter kolarkoja. Kolbotten är rund, ca 22 m diam. Vall, 2,5-6,5 m br och ca 0,3-0,5 m h. Ställvis dubbelvall. Möjligt kolupplag i S. Körspår i N (Ö-V).	Fornlämning.

	Grund efter kolarkoja, 4×2 m (N-S), begränsad av vall, 0,4 m br och 0,2 m h. I S är ett spisröse, 2,5×2 m och ca 1,1 m h, upplagt mot ett större markfast block, 4×2 m. Kraftigt övermossat. Flack moränmark mellan hygge och våtmark. Skogsmark, tallskog.	
--	--	--

Tabell 2. Uttagna lägen.

Läge	Beskrivning	Kommentar
10	Läge för stenåldersboplat, 40×25 m (NV-SÖ), i V-sluttande sandig moränmark. Ca 50 m ö h.	Utredningsobjekt.
11	Läge för stenåldersboplat, 25×20 m (NV-SÖ), i NÖ-sluttande sandig moränmark. Ca 45-50 m ö h.	Utredningsobjekt.

Tabell 3. Kvalitetshöjda lämningar.

Objekt/L-nr	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
1/L2026:287	Grund efter kolarkoja, 5×3 m (Ö-V), begränsad av vall, 0,8-1 m br och 0,2 m h. I Ö är ett spisröse, 3×2 m och 0,9 m h, av 0,1-0,4 m st naturstenar. Småkuperad moränmark. Skogsmark, blandskog.	Fornlämning. Kvalitetshöjning: separerad från L1950:6678.
2/L1950:6678	Område med skogsbrukslämningar bestående av 2 kolbottnar efter resmilor och 1 eventuell grund efter kolarkoja, ca 30×20 m (NÖ-SV). Kolbotten efter resmila, rund, 22 m diam. Vall, 6 m br och 0,4-0,6 m h, med en mindre kolbotten ovanpå. 1 m NÖ om kolbottnarna är ett eventuellt spisröse, 2×1,5 m st och 0,6 m h, av 0,1-0,5 m st stenar upplagt mot ett block. S del av kolbottnen skadad av väg (Ö-V). Småkuperad moränmark. Skogsmark, blandskog.	Fornlämning. Kvalitetshöjning: geometri och beskrivning.
7/1950:6812	Område med skogsbrukslämningar, bestående av 1 kolbotten efter resmila och 1 grund efter kolarkoja, ca 25×20 m (NV-SÖ). Kolbottnen är rund, 16 m diam, vall 2 m br och 0,2-0,3 m h. Kolupplag eller ej tömd mila i S, 4-5 m l och 1,4 m h. Grund efter kolarkoja,	Fornlämning. Kvalitetshöjning: ny antikvarisk bedömning.

	5×3 m (N-S). Begränsas i Ö kanten av en vall, 0,5 m br och 0,3 m h. I S kanten är ett U-format spismursröse, 3x2 m st och 1,4 m h, kallmurat av 0,2-0,6 m st stenar. Uppbyggt mot ett block, 3×2 m st. SV-sluttande moränmark. Skogsmark, hygge.	
L1950:7085	Boplats bestående av ett ca 0,1-0,15 meter tjockt kulturlager innehållande keramik och brända ben. Boplatsen påträffad vid inventering åren 1995-1998 i samband med projektet Yngre stenålderns kustboplatser (321-68-2001). Södra delen skadad av en vägs kärning som blottlagt kulturlagret. Belägen i en långsträckt SV-sluttning på en ås med Ö-V sträckning. Skogsmark, hygge. Undervegetationen består av gräs och lägre örtväxter.	Fornlämning.

Förslag på vidare åtgärder

Om lämningarna inte kan undantas i exploateringen bör dessa undersökas och dateras.

Boplats L1950:7085 bör avgränsas för att avgöra huruvida den kan påverkas av exploateringen.

Uttekade lägen som kan rymma fornlämning bör utredas vidare i en steg 2 utredning. Genom att uppta sökschakt med grävmaskin/handgräva provgropar där sanden/moränen sällas i ett handsåll.

Det är Länsstyrelsen Gävleborg som fattar beslut om vidare åtgärder.

Administrativa uppgifter

Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 2025-236/320

Uppdragsnummer KMR: 202501263

Projektledare: Ida Åhlin

Personal: Maria Björck, Linus Eriksson, Andreas Widerberg, Ida Åhlin

Fastigheter: Gävle Hemlingby 72:1, Gävle Överhärde 81:1

Socken: Gävle stad och Valbo

Kommun: Gävle

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Undersökt area: 164 ha

Dokumentationshandlingar: Förvaras i Länsmuseets Gävleborg arkiv och servrar

Referenser

Arkiv	Akt	Åtgärd	År	Ort
Lantmäteristyrelsens arkiv	V11	Geografisk karta	1693	Gävleborgs län
Rikets allmänna kartverks arkiv	J243-98-1	Generalstabskartan	1900	Gävle, 98-1
Rikets allmänna kartverks arkiv	J133-13H3f55	Ekonomiska kartan	1955	

Hennius, Andreas (2019). *Spår av kolning [Elektronisk resurs] arkeologiskt kunskapsunderlag och forskningsöversikt*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-5769>

Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregistret (Fornsök):
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Skogsstyrelsen, Skogens pärlor (skog och historia-registret):
<https://www.skogsstyrelsen.se/skogensparlor>

LänsMuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se